

Herontwikkeling stationsgebied en centrum van Bilthoven, gemeente De Bilt

Een Archeologisch Bureauonderzoek

Rapportnummer: V667

Projectnummer: V09/1625

ISSN: 1573 - 9406

Status en versie: definitief 2.0

In opdracht van: Gemeente De Bilt

Rapportage: A.M.L. den Elzen, R.M. van Heeringen, E. Louwe

Plaats en Datum: Amersfoort, 23 september 2009

Gecontroleerd door drs. W.A.M. Hessing	d.d. 1 september 2009
Geaccordeerd door Gemeente De Bilt	d.d. 21 september 2009

Niets uit dit werk mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze dan ook, daaronder mede begrepen gehele of gedeeltelijke bewerking van het werk, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Vestigia BV

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	5
1 Inleiding.....	7
1.1 Algemene gegevens.....	7
1.2 Onderzoeksmethode.....	7
1.3 Toegankelijkheid van het plangebied.....	7
2 Bureauonderzoek en archeologische verwachting.....	9
2.1 Methodiek.....	9
2.2 Geologie, geomorfologie en bodemopbouw.....	9
2.3 Archeologische en cultuurhistorische waarden.....	10
2.4 Versturende bodemingrepen in het verleden en in de toekomst.....	13
2.5 Archeologische verwachting.....	13
3 Conclusies en aanbevelingen.....	15
Literatuur en digitale bronnen.....	17
Afbeeldingen.....	18

Samenvatting

In opdracht van de gemeente De Bilt heeft Vestigia BV *Archeologie & Cultuurhistorie* een archeologisch vooronderzoek uitgevoerd in het plangebied centrum en (het zuidelijke deel van) het stationsgebied te Bilthoven, gemeente De Bilt. Voor deze locatie is een masterplan opgesteld dat in februari 2009 door de gemeenteraad is vastgesteld. Het masterplan biedt een integraal kader op basis waarvan de gemeente per deelgebied de plannen verder uitwerkt. Het masterplan houdt de herontwikkeling van voornoemde (deel)gebieden in. Het vooronderzoek omvatte een Bureauonderzoek (BO).

Het doel van het archeologisch onderzoek is vast te stellen of er in het plangebied sprake is van archeologische en/of cultuurhistorische resten die door de bouwwerkzaamheden verstoord dreigen te worden en, zo ja, wat de waarde daarvan is in termen van beleving, fysieke en inhoudelijke kwaliteit. Vervolgens wordt op basis hiervan een advies gegeven over het archeologisch vervolgtraject.

Binnen het plangebied zijn geen archeologische waarnemingen of vondsten geregistreerd. In het plangebied kunnen zich dekzanden met podzolbodem en/of landduinen (al dan niet erosief op dekzand) bevinden. Mogelijk is ook een cultuurdek (esdek) aanwezig. In principe zijn sporen en vondsten uit de pre- en protohistorie en de Middeleeuwen te verwachten. In historisch recente tijd was het plangebied onbebouwd met uitzondering van het zuidoostelijk deel van het plangebied waar zich nog restanten van bebouwing in relatie tot het Joodse kerkhof in de ondergrond kunnen bevinden.

Aangezien echter het gebied momenteel bebouwd is en geen nadere gegevens bekend zijn over de mate van intactheid van het bodemprofiel, is over de feitelijke potentie van het gebied vooralsnog geen uitspraak te doen.

Omdat de gaafheid van het bodemprofiel op de verschillende locaties niet of nauwelijks is in te schatten, adviseert Vestigia BV *Archeologie & Cultuurhistorie* de gemeente de Bilt het vervolgtraject als volgt in te richten:

- een veldbezoek om een inschatting te kunnen maken of een booronderzoek praktisch mogelijk en wenselijk is, en zo ja, waar dit verricht moet/kan worden. Voor het veldbezoek is de inzet van een archeoloog voor een halve dag noodzakelijk.
- indien mogelijk een verkennend booronderzoek om de verwachting uit het bureauonderzoek te toetsen. Indien alle verstoringlocaties toegankelijk zijn, komt dit neer op circa 25 boringen. Afhankelijk van logistiek en uitvoeringsbeperkingen is hiermee ongeveer een veldwerkdag voor een archeoloog en een fysisch geograaf gemoeid.
- indien de terreinsituatie dat toelaat door middel van het zetten van enkele extra boringen in het zuidoostelijke deel van het plangebied te proberen inzicht te krijgen in de in het bureauonderzoek naar voren gekomen voormalige 19de eeuwse bebouwing, alsook de conserveringstoestand van het bodemarchief ter plaatse van het gebied van het voormalige Joodse kerkhof en omgeving (voor zover gelegen binnen de te verstoren locaties).

Projectgegevens		
Projectnaam	Centrumplan Bilthoven	
Opdrachtgever Adres	Gemeente De Bilt Soestdijkseweg Zuid 173 3721 AB Bilthoven	
Contactpersoon, tel.	De heer F. van der Beek, tel. 030-2289538 / 06-50213358	
Uitvoerder Projectleider	Vestigia BV Archeologie & Cultuurhistorie Dr. R.M. van Heeringen	
Bureauonderzoek:	archeologie	Drs. A.M.L. den Elzen Drs. E. Louwe
	fysische geografie	Drs. R. Schrijvers
Bevoegd gezag Adres	Gemeente De Bilt Soestdijkseweg Zuid 173 3721 AB Bilthoven	
Contactpersoon bevoegd gezag, tel.: Deskundige namens bevoegd gezag:	De heer F. van der Beek, tel. 030-2289538 / 06-50213358 De heer P.C. de Boer (Milieudienst Zuidoost-Utrecht)	
Gemeentelijke Waardekaart (titel in lit.lijst)	Nee	
Documentatie	Vestigia BV Archeologie & Cultuurhistorie	
Provincie, gemeente en plaats plangebied	Utrecht, De Bilt, Bilthoven	
Locatie/toponiem	Centrum en stationsgebied	
Kaartbladnummer (topo 1:25.000)	32C	
RD-hoekcoördinaten van het plangebied	142.257/460.194 142.997/460.078	142.616/460.388 142.748/459.860
CIS-code ¹	36383	
Oppervlakte plangebied	Circa. 15 ha.	
Huidig grondgebruik	Bebouwing, bestrating, groenaanleg	
Bodemverstoringen in verleden	Bebouwing, bodemsanering, groenaanleg	
Geplande bestemming plangebieden	Herontwikkeling bebouwde omgeving, ondertunneling (2x) en groenaanleg	
Diepte bodemingrepen	Ca. 1,60m tot 3,0m –Mv	

¹ Landelijk onderzoeksmeldingsnummer door Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE/Archis) uitgegeven bij aanvang archeologisch onderzoek.

I Inleiding

1.1 Algemene gegevens

In opdracht van de gemeente De Bilt heeft Vestigia BV *Archeologie & Cultuurhistorie* een archeologisch vooronderzoek uitgevoerd op de locatie centrum en stationsgebied te Bilthoven, gemeente De Bilt (*afbeelding 1*). Het vooronderzoek omvat een Bureauonderzoek (BO). Het centrum en het stationsgebied van Bilthoven zal worden herontwikkeld. Voor de herontwikkeling is een 'masterplan' opgesteld op basis waarvan per deelgebied de bestemming door de Raad verder zal worden uitgewerkt. De deelgebieden zijn: 1. Winkelcentrum de Kwinkelier, 2. Doorsteek, 3. Stationsplein Zuid, 4. Emmaplein/Vinkenplein en 5. Stationsplein Noord (dit laatste deelgebied valt buiten het bureauonderzoek). Het plan omvat ondermeer: verbeterde ontsluiting van het centrum, verbeterde winkel-, woon-, en horecagelegenheid, groenaanleg en twee maal een ondertunneling. Het plangebied heeft een totale oppervlakte van zo'n 15 ha.. Het doel van het archeologisch vooronderzoek is vast te stellen of er in het plangebied sprake is van archeologische en/of cultuurhistorische resten die door de bouwwerkzaamheden verstoord dreigen te worden en, zo ja, wat de waarde daarvan is in termen van beleving, fysieke en inhoudelijke kwaliteit. Vervolgens wordt op basis hiervan een advies gegeven over een eventueel archeologisch vervolgtraject.

1.2 Onderzoeksmethode

Het bureauonderzoek heeft tot doel een reconstructie te maken van de natuurlijke omgeving op basis van de geologie, geomorfologie en bodemopbouw van het omringende gebied.² Uit deze gegevens kan worden afgeleid welke mogelijkheden het omringende landschap bood voor menselijke bewoning of activiteiten. Vervolgens wordt vastgesteld of en hoe dit landschap in het verleden door de mens is bewoond en/of gebruikt. Dit gebeurt op basis van een inventarisatie van historische en cartografische gegevens, van alle bekende archeologische vondsten en vondstcomplexen (als nederzettingen, graven of grafvelden), en middels het vaststellen van aard, omvang en gaafheid van eventuele archeologische en cultuurhistorische waarden. Op basis van de resultaten van de literatuurstudie en het bronnenonderzoek wordt ten slotte een archeologisch verwachtingsmodel opgesteld, waarin de trefkans op archeologische sporen en vondsten wordt vastgesteld en gemotiveerd.

Tevens wordt in kaart gebracht of en in welke mate de bodem verstoord is door (sub)recente bodemingrepen en wat de gevolgen zijn van de geplande bodemingrepen voor eventueel aanwezige archeologische waarden.

1.3 Toegankelijkheid van het plangebied

Door Bureau AVG wordt op dit moment onderzoek gedaan naar de aanwezigheid van conventionele explosieven. Het betreft een historisch onderzoek op basis waarvan in augustus/september 2009 bepaald zal worden of nader onderzoek noodzakelijk is. Eventueel booronderzoek in dit gebied is afhankelijk van de uitslag van dit onderzoek (schriftelijke mededeling F. van der Beek d.d. 22-07-2009).³ Dit en het feit dat het

² Het onderzoek is uitgevoerd volgens de richtlijnen van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA versie 3.1, augustus 2006).

³ Milieudienst Zuidoost-Utrecht 2009, 3.

plangebied in de bebouwde kom van Bilthoven ligt kan de toegankelijkheid bij een eventueel vervolgonderzoek aanzienlijk beperken.

2 Bureauonderzoek en archeologische verwachting

2.1 Methodiek

Het bureauonderzoek stelt zich ten doel de archeologische verwachting nader te definiëren en concentreert zich op de volgende punten:

- een reconstructie van het landschap van het plangebied en de directe omgeving in het verleden;
- de inventarisatie van archeologische vondsten en complexen (bijvoorbeeld nederzettingen en/of grafvelden);
- de inventarisatie van historische en cartografische gegevens;
- de relatie tussen menselijke activiteiten en specifieke landschappelijke kenmerken;
- de voorspellingswaarde van deze gegevens met het oog op mogelijke archeologische sporen en/of vondsten binnen het plangebied;
- de mate van (sub)recente verstoring van de bodem;
- de mate van verstoring door de geplande bodemingrepen;

Behalve de geraadpleegde literatuur en digitale bronnen, is gebruik gemaakt van gegevens en toelichting van de heer F. van der Beek, assistent projectmanager Centrumgebied Bilthoven; en van de verantwoordelijke voor monumentenzorg en archeologie in de gemeente De Bilt, de heer D. Tijsma. Vestigia dankt hen voor hun behulpzaamheid.

2.2 Geologie, geomorfologie en bodemopbouw

Het plangebied ligt op de flank van de Utrechtse heuvelrug (zie ook de Cultuurhistorische Hoofdstructuur van de provincie Utrecht). Dit stuwwallencomplex is ontstaan tijdens het voorlaatste glaciaal in het Pleistoceen, het Saalien, toen grote delen van Nederland bedekt waren met landijs. Op de geomorfologische kaart (schaal 1:50.000) bevindt het plangebied zich grotendeels in een ongekarteerde zone (*afbeelding 3*). Het uiterste oosten van het plangebied is echter wel gekarteerd en te zien is dat het ligt op de overgang van landduinen (stuifzand) naar dekzandruggen.⁴ Ook de paleogeografische kaart geeft aan dat het plangebied ligt in een zone waar het pleistocene dekzand aan het oppervlak ligt.⁵

Het dekzand is door de wind afgezet tijdens het Weichselien, het laatste glaciaal van het Pleistoceen. Het landijs bereikte Nederland niet in deze periode, maar het zeer koude en droge klimaat zorgde voor een lage grondwaterstand en een zeer schaarse vegetatie. Daardoor heeft de wind grote hoeveelheden zand kunnen verplaatsen dat over grote vlakten, maar vooral langs de stuwwallen, is afgezet. Gedurende het grootste deel van het Holoceen konden zich, onder invloed van het warmere en vochtige klimaat, bodems ontwikkelen in de dekzanden. In bossen, zoals die zich vermoedelijk op het plangebied bevonden, ontstonden zo podzobodems (*afbeelding 2*). De relatief hoge dekzanden zijn altijd geschikt geweest voor menselijke bewoning.

In de Middeleeuwen nam de bevolkingsdruk toe en werden delen van de dekzanden gebruikt voor begrazing en het steken van heideplaggen. Door deze menselijke invloeden kreeg de wind opnieuw vat op het zand en ontstonden zandverstuivingen. Zo zijn de landduinen (begroeide stuifduinen) ten oosten van het plangebied

⁴ Berendsen 1997.

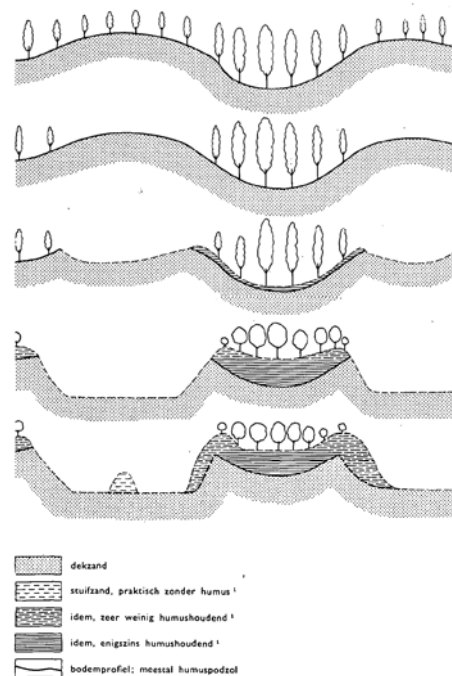
⁵ Berendsen/Stouthamer 2001.

ontstaan (afbeelding 3). In figuur 1 is de ontwikkeling van stuif- en landduinen schematisch weergegeven. Omdat dekzanden een veel langere geschiedenis van bodemvorming hebben dan landduinen, kan op basis van de bodem een onderscheid gemaakt worden tussen de beide eenheden. In de oude dekzanden zijn overwegend podzolgronden ontstaan, in de landduinen duinvaaggronden (afbeelding 2 en 3).

Podzolgronden onderscheiden zich door een zogenaamd A(E)BC profiel. Bij duinvaaggronden ontbreekt de B en E-horizont volledig. Zij worden gekenmerkt door een nieuwe, zwak ontwikkelde A-horizont direct boven de C-horizont. De duinvaaggronden kunnen zijn ontstaan in een geheel of gedeeltelijk verstoven podzol. Tevens kunnen als gevolg van meerdere verstuivingsfasen meerdere dunne A-horizonten boven elkaar ontwikkeld zijn.⁶

Onder invloed van de mens (akkerbouw) zijn de podzolgronden op de hoger gelegen gebieden (dekzandruggen) vanaf de Late Middeleeuwen in sommige gevallen opgehoogd met plaggen. Doordat heideplaggen nog zand van de ondergrond bevatten ontstond een dikke minerale eerdlaag (esdek). Hierdoor zijn de in de omgeving van het plangebied gekarteerde laarpodzolen en hoge zwarte enkeerdgronden ontstaan. Bodems met een eerdlaag (A-horizont) dikker dan 50 cm kwalificeren als een hoge enkeerdgrond; wanneer de eerdlaag minder dan 50 cm bedraagt, is het een laarpodzol. Laarpodzolen betreffen vaak ontginningen uit een latere periode ten opzichte van de enkeerdgronden, en worden daarom ook vaak aan rand van de enkeerdgrond aangetroffen, alwaar het esdek dunner is.

Voor de archeologische verwachting is het van belang of de oorspronkelijke podzolbodem intact is. Wanneer de podzol is afgedekt met stuifzand of een esdek is het vondstmateriaal (indien aanwezig) vaak in goede conditie door de conserverende eigenschappen van de laag.⁷ In gebieden waar de podzolbodem geheel of grotendeels is weggestoven, kan alleen archeologie vanaf de Late Middeleeuwen worden verwacht.

Figuur 1 ontwikkeling van verstuingen in dekzand.

2.3 Archeologische en cultuurhistorische waarden

Voor archeologische gegevens wordt de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW) geraadpleegd. Deze geeft aan hoe groot de verwachting is dat in een gebied archeologische waarden worden aangetroffen. Die 'trekkan' is gebaseerd op geologische en bodemkundige gegevens en op archeologische monumenten en waarnemingen die vermeld staan in het Archeologisch Informatiesysteem (Archis). Het plangebied is gelegen in een zone met een deels ongekarteerde, deels lage verwachting op de IKAW (afbeelding 5). Gezien de geomorfologische kaart (afbeelding 3) komt naar voren dat het oosten van het plangebied op een overgang van stuifduinen naar dekzandruggen lijkt te liggen. Het lijkt daarom aannemelijk dat als onder het ongekarteerde deel van Bilthoven voornamelijk een dekzandrug ligt we de hoge/middelhoge verwachting uit het westen binnen de bebouwde kom kunnen doortrekken. Een

⁶ De Bakker/Schelling 1989.

⁷ Groenewoudt 1994; Doesburg et al 2007.

hooggelegen dekzandrug vertegenwoordigd over het algemeen namelijk een hoge verwachting net als ten westen van Bilthoven.

In de omgeving van het plangebied zijn geen archeologische waarnemingen of monumenten gedocumenteerd. Archeologische monumenten zijn terreinen met een (zeer hoge) archeologische waarde, die ofwel fysiek (wettelijk en juridisch) beschermd worden, ofwel een planologische bescherming hebben waarbij in het bestemmingsplan voorschriften voor het gebruik zijn opgenomen (aanlegvergunning). Archeologische waarnemingen zijn meldingen van archeologische vondsten en/of sporen van bijvoorbeeld nederzettingen, grafvelden, akkersystemen, heiligdommen, enz., die niet nader onderzocht en gewaardeerd zijn.

Direct ten zuiden van het plangebied, met een gedeeltelijke overlap binnen het plangebied, is door ADC ArcheoProjecten een bureauonderzoek uitgevoerd. Op basis hiervan is vastgesteld dat mogelijk sprake is van een behoudenswaardige vindplaats en is een archeologische begeleiding geadviseerd. De verwachting is voornamelijk gebaseerd op de vermoedelijke ligging van het onderzoeksgebied op een dekzandrug.⁸ Ook ten westen van het plangebied zijn enkele vondstmeldingen alsook diverse onderzoeksmeldingen gedocumenteerd, te weten;

- **Vondstmeldingsnummer 406801** is gelegen 600 m ten noordwesten van het plangebied. Op de locatie is een vondst gedaan tijdens een bureauonderzoek met hierop volgend een proefsleuvenonderzoek van ADC ArcheoProjecten (onderzoeksmeldingsnummers 20659 en 21753). In het westelijke deel van het terrein is een esdek met daar onderin een circa 5 cm dikke stuifzandlaag waargenomen. In het noordelijke en oostelijke gedeelte van het terrein is het esdek vrijwel volledig verwijderd. Er zijn echter geen archeologische waarden (sporen of vondsten) aangetroffen, afgezien van een sloot die uit de 17de/18de eeuw dateert.⁹
- **Vondstmeldingsnummer 406231** is gelegen op circa 1 km ten zuidwesten van het plangebied en betreft de stortplaats van een bouwput bij het gemeentehuis van De Bilt (op het terrein van het oude landgoed Jagtlust). De heer D. Tijsma (gemeentelijke monumentenzaken) meent dat op de plek van de bouwput eertijds een boerderij stond. De heer A. Eissen en de heer H. van Herwijnen hebben hier onderzoek gedaan. Meer dan 91 % van de vondsten dateert uit eind 17^e t/m 19^e eeuw. Vijf vondsten zijn 16^e eeuws en ca. 18 zijn 20^e-eeuws. Meer dan 80% van het aantal vondsten bestaat uit aardewerkscherven. De resterende fractie bestaat uit glas, bot en bouw materiaal.
- **Onderzoeksmeldingsnummers 28736 en 31719** liggen ten noorden van het plangebied (Hotel Heidepark). Het betreft een Bureauonderzoek met een aansluitend booronderzoek uitgevoerd door Hollandia Cultuurhistorie en Archeologie. Het bodemprofiel ter plaatse was niet intact en buiten de aanwezigheid van een bunker uit WOII zijn geen archeologische waarden aangetroffen.¹⁰
- **Onderzoeksmeldingsnummers 32192 en 32193** liggen ten westen van - en ook deels in het plangebied. Op grond van het Bureauonderzoek door ADC ArcheoProjecten is gesteld dat binnen het plangebied mogelijk sprake is van een behoudenswaardige vindplaats.¹¹

¹¹ Walstra & Van Lil 2009, 11.

¹² Zie noot 11.

¹⁰ Hoogendijk 2008.

¹¹ Zie noot 11.

Ontstaan en vroege ontwikkeling van Bilthoven¹²

Bilthoven is een betrekkelijk jong dorp. In de 18^e eeuw was nog geen sprake van een dorp op deze locatie. In 1797 verzocht de Joodse gemeenschap uit Utrecht het provinciaal bestuur hier een begraafplaats te mogen aanleggen. Dit verzoek werd ingewilligd en de begraafplaats lag waar nu het winkelcentrum De Kwinkelier ligt (*afbeelding 4*). In 1806 is op het kerkhof het dochtertje van Levi Marcus begraven. Dit was tevens de enige begraafplaats die op deze begraafplaats heeft plaatsgevonden. Waarom het bij dit ene graf is gebleven is niet helemaal duidelijk. De Joodse gemeenschap beklagt zich in een rekest aan de gemeente Utrecht van 7 december 1807 over de onveiligheid van de begraafplaats en verzoekt daarom in Utrecht een andere begraafplaats te mogen aanleggen aan de Vecht. De grond van de begraafplaats bleef echter in bezit van de Joodse gemeenschap in Utrecht. Op de historische kaart uit 1839-1859 is op vernoemd terrein reeds bebouwing te zien. De eerste melding betreffende bewoning van het gebied wat nu bekend is als Bilthoven Centrum en Centrum 2 is te vinden in het kerkelijk archief. In 1830 werd een notitie gemaakt over "hutten op de heide" die bewoond werden door de allerarmsten.¹³

In 1870 werd bij het Jodenkerkhof een rijtje arbeidershuisjes gebouwd (die in 1965 weer zijn afgebroken). In 1875 werd in nabijheid van de arbeidershuisjes de Biltsche Tapijt- en Touwfabriek gebouwd (en in 1887 weer afgebroken). Ook stond er ten noorden van de begraafplaats nog een klein ziekenhuis (gebouwd omstreeks 1880) en een kerkje (gebouwd in 1886). In 1920 wordt het gebied, met uitzondering van een klein stukje grond dat nog op naam bleef staan van de Nederlandse Israëlitische gemeente te Utrecht, aangekocht door de gemeente De Bilt. In 1922 worden er twee wegen aangelegd. De Koekoeklaan en de Koekoekdwarsstraat. Aan de Koekoeklaan werden in opdracht van de gemeente twaalf arbeiderswoningen gebouwd. Vervolgens werden er door de Stichting tot Verbetering der Volkshuisvesting (die daartoe grond van de gemeente kocht) drie dubbele woningen gebouwd.

In 1863 werd dwars door dit dunbevolkte bos- en heidegebied de spoorlijn tussen Utrecht en Amersfoort aangelegd. Oorspronkelijk was er geen stopplaats bij De Bilt; daarin kwam verandering door de toenmalige bewoner van het landgoed Jagtlust, Jonkheer Van den Bosch. Hij bedong bij de Nederlandsche Centraal-Spoorweg-Maatschappij dat de treinen in beide richtingen 's ochtends en 's avonds eenmaal zouden stoppen. Daarvoor stelde hij de grond voor het station kosteloos beschikbaar en betaalde hij fl 2000,= schadeloosstelling voor het oponthoud. Op 20 augustus 1863 werd het station De Bilt in gebruik genomen, gelegen op de plaats van de huidige los- en laadplaats. De afstand naar het dorp zelf was groot, ongeveer een half uur lopen.

Tegen het einde van de 19^e eeuw kwam De Bilt echter in trek bij dagjesmensen uit de stad en ook als woonplaats kwam het dorp en omliggend gebied steeds meer in de belangstelling te staan. De verbetering van de treinverbinding en de aanleg van twee nieuwe spoorlijnen naar Baarn en Zeist spelen hierin een belangrijke rol. De goede bereikbaarheid vormde een stimulans voor de rijke stedelingen om hier te gaan wonen. Vanaf 1900 verrezen de eerste villa's aan weerszijden van de Soestdijkseweg. Rond 1910 kwam de omgeving van Station De Bilt ook bij minder welgestelden in trek. Aanvankelijk werd dit gedeelte van de gemeente waarin veel nieuwe bebouwing stond, simpel aangeduid met 'Station De Bilt'. Die naam was echter zeer verwarrend aangezien het dorp De Bilt op een half uur lopen van het station lag. Een nieuwe naam voor het station en de rondom liggende wijk was dus gewenst. In 1917 was een overleg tussen de Spoorwegdirectie en de gemeente. De gemeente was bereid een nieuwe naam te accepteren onder voorwaarde dat in de nieuwe naam de naam De Bilt te herkennen moest zijn. Uiteindelijk bedacht het gemeenteraadslid dr. Melchior de naam Bilthoven. De grens tussen De Bilt en Bilthoven is geheel kunstmatig tot stand gekomen: om verwarring bij de postbestelling te voorkomen heeft de PTT de grens tussen De Bilt en Bilthoven vastgesteld.

¹² Broekhoven & Barends 1995, 50-57.

¹³ Meijer 1995.

2.4 Versturende bodemingrepen in het verleden en in de toekomst

Het is niet bekend in hoeverre (sub)recente bodemingrepen de ondergrond ter plaatse van het plangebied hebben verstoord. We hebben hier te maken met een dicht bebouwd gebied dat vanaf eind van de 19de eeuw is ontwikkeld, en dat in WOII diverse malen is gebombardeerd. Ten slotte is het een gebied waar in het verleden bodemsanering heeft plaatsgevonden en waar in de toekomst mogelijk diverse bodemsaneringen zullen plaatsvinden.¹⁴

Kijken we naar versturende bodemingrepen in de toekomst dan kunnen we een aantal locaties vermelden waar de verstoring verder gaat dan 0,5 m -mv (*afbeelding 6*). Het betreft de tunnel voor gemotoriseerd verkeer (A) en de zogenaamde fiets- en voetgangersbak (B). De diepte van de bodemingreep is nog niet bekend omdat dit nog afhankelijk is van het ontwerp en het gekozen hellingspercentage voor de tunnels in het stationsgebied. Een parkeerkelder op de locatie Stationsplein zuid (C), waarvan de diepte afhankelijk is van het ontwerp (nu nog niet bekend). Een parkeerkelder onder de bebouwing aan het Emmaplein (D; 3,0 m -mv) en onder de bebouwing van het Vinkenplein (E; 3,0 m -mv). Onder de nieuw te bouwen poortgebouwen, langs de fiets- en voetgangersbak, aan weerszijden van het spoor, zullen eveneens parkeerkelders komen (F; 1,60 m -mv). Ten slotte is er sprake van groenaanleg in de vorm van hoogopgaande bomen (G; >0.50 m -mv) op het Vinkenplein.¹⁵

2.5 Archeologische verwachting

In het plangebied kunnen zich in principe dekzanden met podzolbodem en/of landduinen (al dan niet erosief op dekzand) bevinden. Mogelijk is ook een cultuurdek (esdek) aanwezig. In principe zijn sporen en vondsten uit de pre- en protohistorie en de Middeleeuwen te verwachten. De 19^e-eeuwse bebouwingslocaties hebben een extra hoge verwachting voor sporen uit de late Middeleeuwen en Nieuwe tijd. Aangezien echter het gebied momenteel bebouwd is en geen nadere gegevens bekend zijn over de mate van intactheid van het bodemprofiel, is over de feitelijke potentie van het gebied vooralsnog geen uitspraak te doen.

¹⁴ W. Nijhof 2009, 3 en 4.

¹⁵ Schriftelijke mededeling F. van der Beek, gem. De Bilt (7 augustus 2009).

3 Conclusies en aanbevelingen

Het plangebied ligt in het centrum van Bilthoven. Op de IKAW wordt grotendeels geen indicatieve verwachtingswaarde aangegeven; het uiterste oosten heeft een lage verwachting voor het aantreffen van archeologische sporen en vondsten. In het plangebied zijn geen archeologische of cultuurhistorische waarden aangetroffen in het verleden, en ook in de directe omgeving zijn zij schaars. Door de bodem- en geomorfologische kaart te extrapoleren kan worden aangenomen dat het grootste deel (west) zich op een dekzandrug bevindt. Dergelijke locaties vormden in het verleden een gunstige locatie voor menselijke bewoning (hooggelegen) en landbouw; de kans dat zich op dit soort locaties overblijfselen van bewoning bevinden is daarom verhoogd. Bovendien bevindt zich in een deel van het plangebied vermoedelijk een esdek. Door dit humeuze cultuurdek zullen eventueel aanwezige resten niet of in geringe mate door landbouwwerkzaamheden verstoord zijn en verkeert het organische en anorganische vondstmateriaal (indien aanwezig) vaak in goede conditie.¹⁶ De hogere verwachting op het dekzand/esdek wordt ook bevestigd door de vondsten en onderzoeken in de omgeving.

In historisch recente tijd was het plangebied onbebouwd met uitzondering van het zuidwestelijk deel van het plangebied waar zich nog restanten van bebouwing in relatie tot het Joodse kerkhof in de ondergrond kunnen bevinden.

Nader onderzoek in de vorm van boringen kan uitsluitsel geven over de bodemgesteldheid en de hieraan gekoppelde archeologische verwachting. Daarbij dient vermeld te worden dat we met een dicht bebouwd plangebied te maken hebben, waarvan een deel (rondom station de Bilt) in WOII is gebombardeerd.¹⁷ Dit beperkt de locaties die voor booronderzoek in aanmerking komen aanzienlijk. Daarnaast wordt ook slechts een beperkt aantal locaties verstoord tot een diepte waarbij archeologische resten in het geding zouden kunnen komen (> 0.5 m –mv).¹⁸

Omdat de gaafheid van het bodemprofiel op de verschillende locaties niet of nauwelijks is in te schatten, adviseert Vestigia BV *Archeologie & Cultuurhistorie* de gemeente de Bilt het vervoltraject als volgt in te richten:

- een veldbezoek om een inschatting te kunnen maken of een booronderzoek praktisch mogelijk en wenselijk is, en zo ja, waar dit verricht moet/kan worden. Voor het veldbezoek is de inzet van een archeoloog voor een halve dag noodzakelijk.
- waar mogelijk, en waar de geplande verstoringsdiepte meer dan 50 cm bedraagt, een verkennend booronderzoek om de verwachting uit het bureauonderzoek te toetsen. Indien alle verstoringlocaties toegankelijk zijn, komt dit neer op circa 25 boringen. Afhankelijk van logistiek en uitvoeringsbeperkingen is hiermee ongeveer één veldwerkdag voor een archeoloog en een fysisch geograaf gemoed.
- indien de terreinsituatie dat toelaat door middel van het zetten van enkele extra boringen in het zuidoostelijke deel van het plangebied (karterend booronderzoek) te proberen inzicht te krijgen in de conserveringstoestand van het bodemarchief ter plaatse van het voormalige Joodse kerkhof en omgeving (voor zover gelegen binnen de te verstoren locaties).

¹⁶ Groenewoudt 1994; Doesburg et al 2007.

¹⁷ Milieudienst Zuidoost-Utrecht 2009, 3.

¹⁸ Mogelijke locaties voor het vervolgonderzoek zijn de tunnels (mits het gebied hiervoor wordt vrijgegeven), en (een gedeelte van) het gebied van het Vinkenplein waar groenaanleg gepland is.

Literatuur en digitale bronnen

Literatuur

- Bakker, H. de/J. Schelling, 1989: *Systeem van bodemclassificatie voor Nederland. De hogere niveaus*, Wageningen (Staring Centrum).
- Berendsen, H.J.A., 1997: *Landschappelijk Nederland*, Assen.
- Berendsen, H.J.A./E. Stouthamer, 2001: *Paleogeographic development of the Rhine-Meuse delta, The Netherlands*, Assen.
- Blijdesteijn, R., 2005: *Tastbare tijd. Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht*, Amsterdam.
- Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50000. Toelichting bij de kaartbladen 32A, Roermond, 1972, Wageningen (Stichting voor Bodemkartering).
- Broekhoven, S./S. Barends, 1995: *De Bilt, Geschiedenis en Architectuur*, Zeist (Monumenten-inventarisatie Provincie Utrecht).
- Doesburg, J. van/M. de Boer/J. Deeben/B.J. Groenewoudt/T. de Groot, 2007: *Essen in zicht; Essen en plaggendecken in Nederland: onderzoek en behoud*, Amersfoort.
- Groenewoudt, B.J., 1994: *Prospectie, waardering en selectie van archeologische vindplaatsen: een beleidsgerichte verkenning van middelen en mogelijkheden*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 17).
- Grote topografische atlas van Nederland 1:50.000, 19973 (1987): I West-Nederland, blad 60/61, Groningen (Wolters-Noordhoff).
- Hoogendijk, T., 2008: *Archeologisch Bureauonderzoek Bilthoven-Hotel Heidepark; Hollandia Archeologen reeks 209*, Zandijk.
- Meijer, J.W.H., 1995 *Kleine Historie van de Bilt en Bilthoven*, Bunnik
- Nijhof, W., 2009: *Milieuadvies Bestemmingsplan Gemeente De Bilt; Milieudienst Zuidoost*, Utrecht.
- Walstra, J. en R. Van Lil, 2009: *De Bilt, Eerste Brandenburgerweg en Wijk Vogelzang; rapport 1710, ADC ArcheoProjecten*, Amersfoort.
- Nederlands Normalisatie Instituut, 1989: *Geotechniek: Classificatie van onverharde grondmonsters*, Delft (NEN 5104).
- Weerts, H.J.T./P. Cleveringa/J.H.J. Ebbing/F.D. de Lang/W.E. Westerhoff, 2003: *De lithostratigrafische indeling van Nederland – Formaties uit het Tertiair en Kwartair*, Utrecht (TNO-NITG).

Digitale bronnen

- Centraal Archeologisch Archief (CAA).
- Centraal Monumenten Archief (CMA).
- Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW).
- Archeologisch Informatiesysteem (Archis): <http://archis2.archis.nl/archisii/html/index.html>.
- KICH cultuurhistorische kaart: www.kich.nl.
- Luchtfoto's via Google Earth: www.google.nl.
- Cultuurhistorische Hoofdstructuur Utrecht : <http://geocement.esrin.com/cultuurhistorie/chs1.html>.
- Topografische kaart en kadastrale kaart uit 1900 van Soesterberg: www.watwaswaar.nl.
- Website van Historische Kring D'Oude School: www.historischekringdebilt.nl

Afbeeldingen

- Afbeelding 1: Ligging plangebied
Afbeelding 2: Bodemtypen
Afbeelding 3: Geomorfologie
Afbeelding 4: Grote Historische Atlas van Nederland
Afbeelding 5: Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden
Afbeelding 6: Indicatieve locatie en diepte van de geplande grondroerende activiteiten in het plangebied

Afbeeldingen

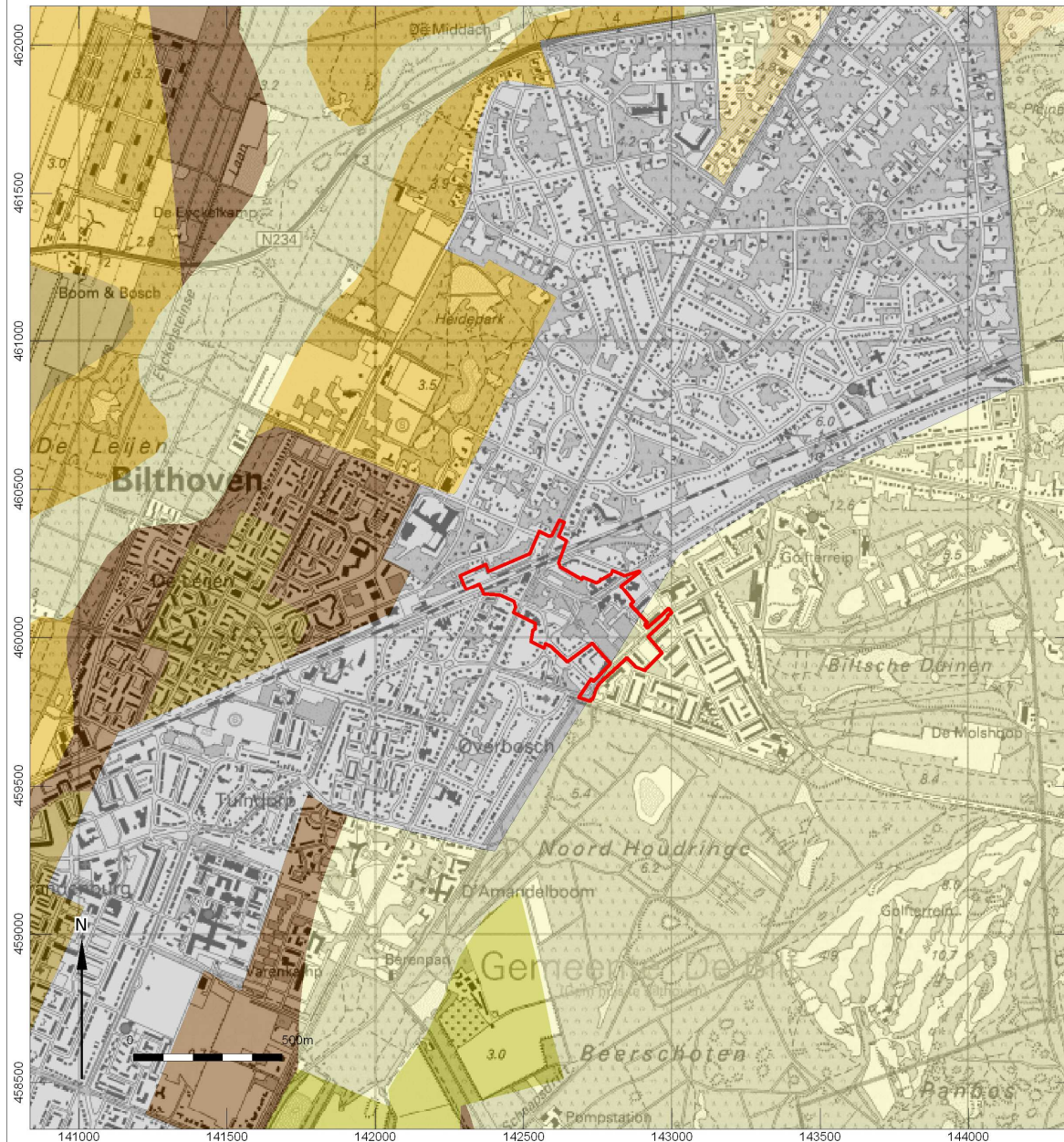

AFBEELDING I
LIGGING VAN HET PLANGEBIED

ONDERGROND: TOP 1:25.000

LEGENDA

- Bebouwde Kom
- Grens plangebied

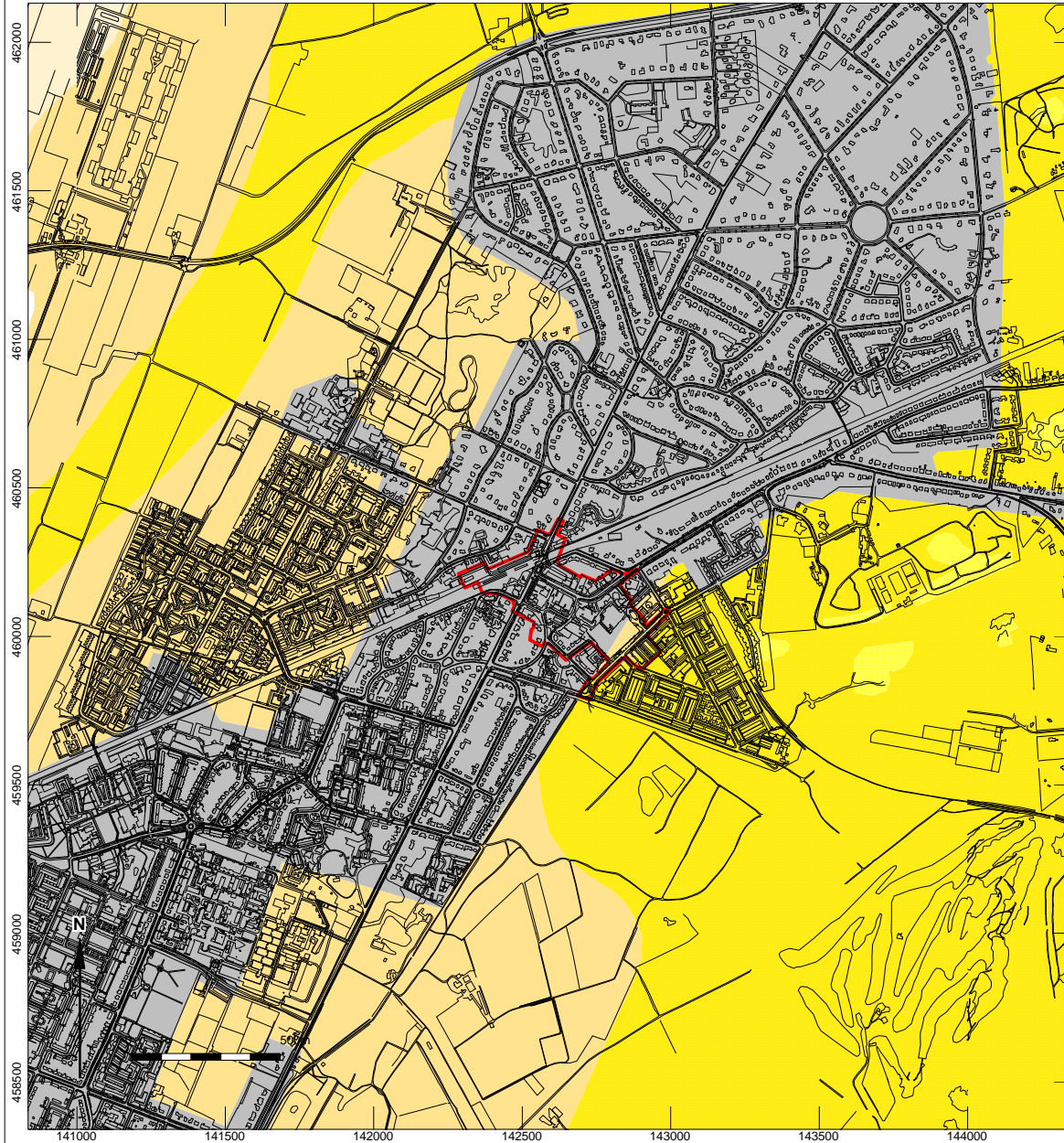

AFBEELDING 2
BODENTYPEN

ONDERGROND: TOP 1:25.000

LEGENDA

- Grens plangebied
- Hoge zwarte enkeerdgronden
- Laarpodzolgronden
- Lage enkeerdgronden
- Duinvaaggronden
- Gooreerdgronden
- Niet-gekarteerd

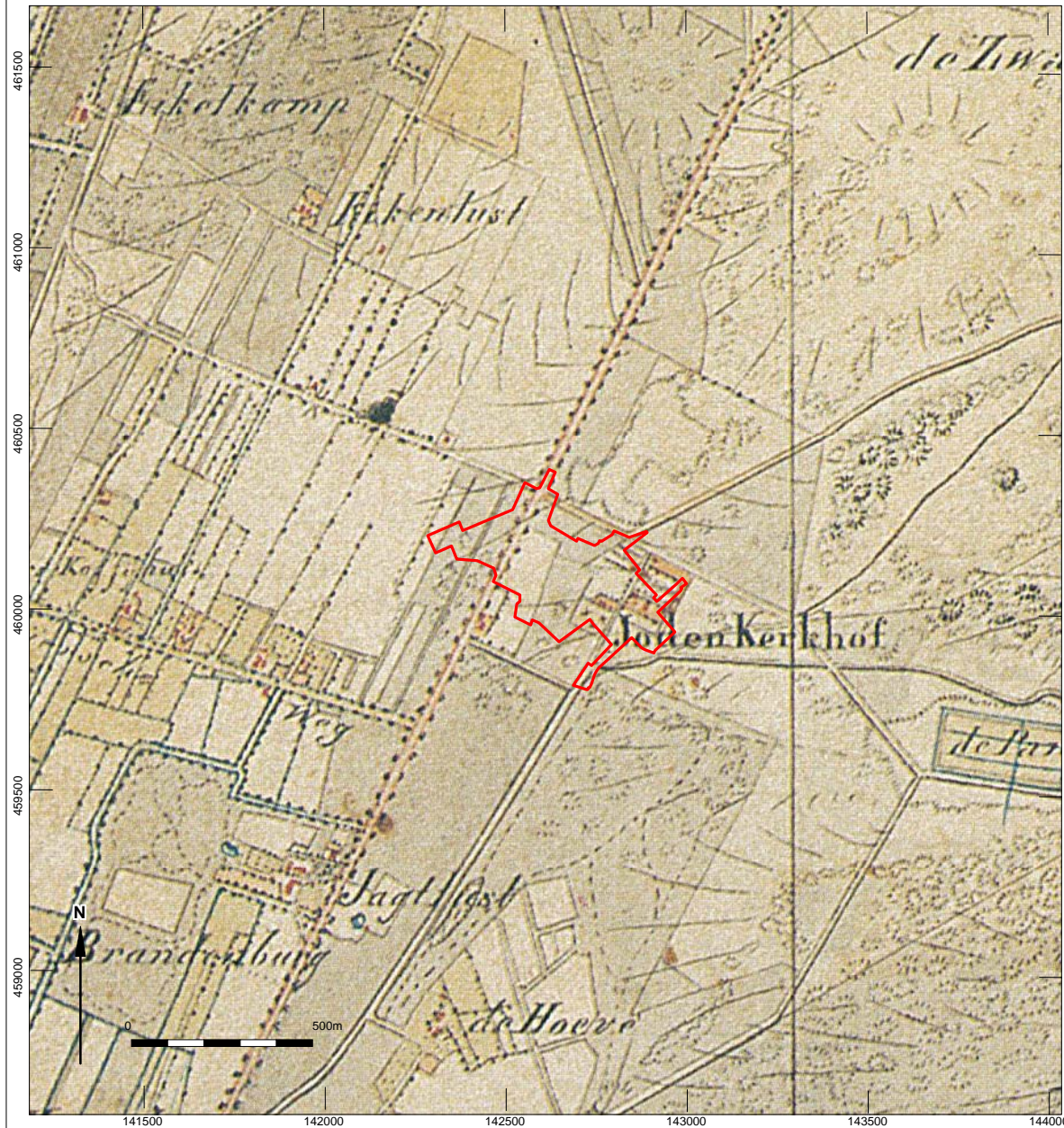

AFBEELDING 3
GEOMORFOLOGIE

ONDERGROND: TOP 1:25.000

LEGENDA

- Grens plangebied
- Dekzandvlakte
- Dekzandruggen (al dan niet met oud bouwlanddek)
- Landduinen
- Stuifzandvlakten
- Niet-gekarteed

AFBEELDING 4
GROTE HISTORISCHE ATLAS
VAN NEDERLAND (1839-1859)

LEGENDA

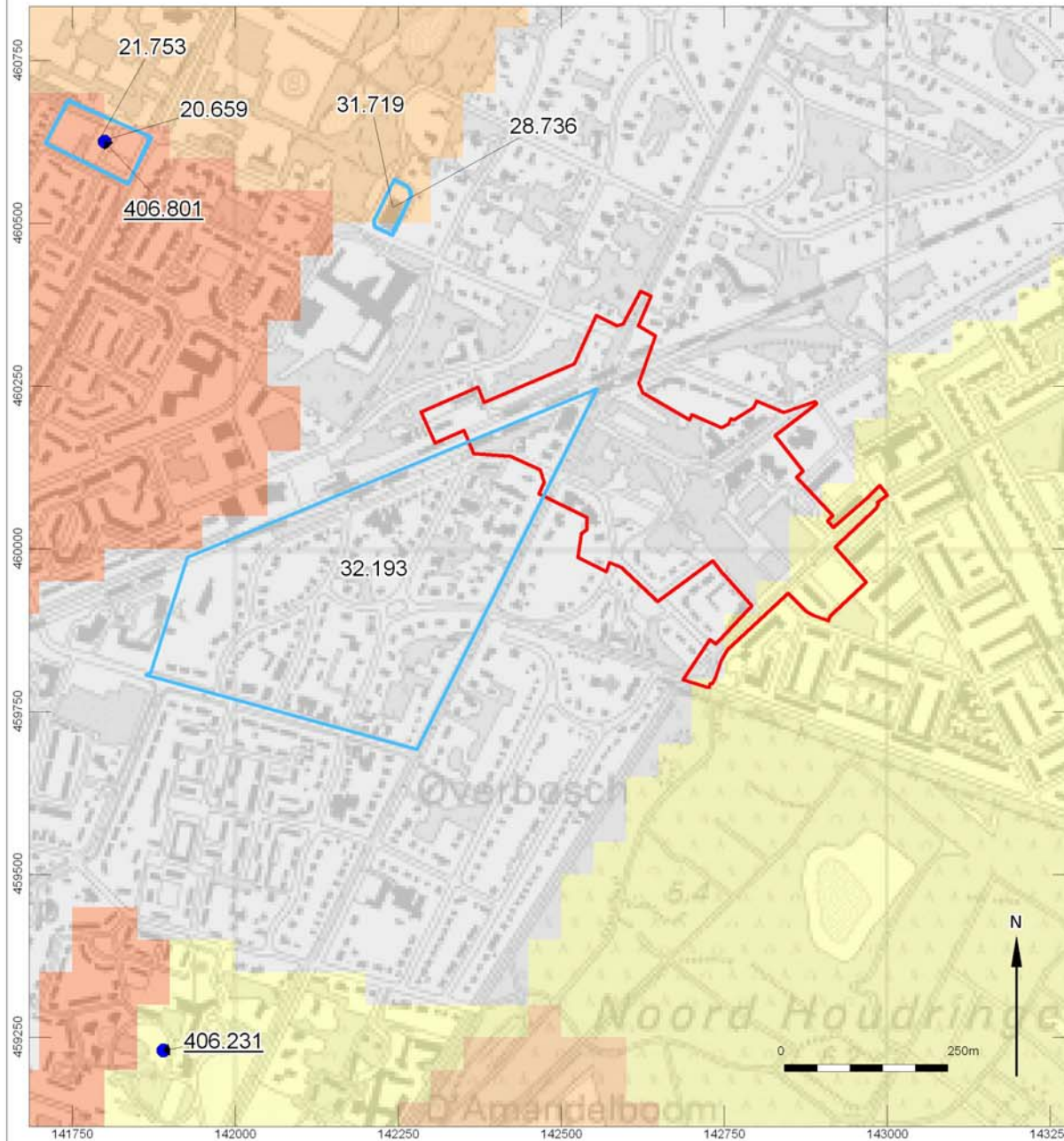
 Ligging plangebied

AFBEELDING 5
 INDICATIEVE KAART VAN ARCHEOLOGISCHE
 WAARDEN (V3.0),
 ARCHEOLOGISCHE MONUMENTEN EN
 ARCHIS-WAARNEMINGEN

LEGENDA

- Archeologisch hoge verwachtingswaarde
- Archeologisch middelhoge verwachtingswaarde
- Archeologisch lage verwachtingswaarde
- Archisvondstmelding met nummer
- Onderzoeksmelding met nummer
- Bebouwing (niet gekarteerd)
- Plangrens

AFBEELDING 6
VERSTORINGEN IN HET PLANGEBIED

ONDERGROND: GBKN

LEGENDA

- Bebouwde Kom
- Grens plangebied
- Verstoring incl diepte in cm
- Bebouwing 19e eeuw